

■ PUNTO DA VISTA

Tema «Pro Idioms» e la democrazia?

DA CLAUDIA CADRUVI / ANR

Il moviment da «Pro Idioms» è impressiunant. Ma pleda el propi per il pievel? Insatge croda si tar ils exponents da «Pro Idioms». Els repetan ad in repeter: «Il rumantsch grischun è vegnì dictà da surengiu.» Quai vegn ditg si sco in mantra. Pertge? Forsa perquai ch'i na constat gnanca.

Avant diesch onns n'avess nagin mess patg che la mesadad da las vischnancas rumantschas introduceschian fin il 2011 il rumantsch grischun en scola. Tuttna èsi capità. Tge che fa smirvegliar anc pli fitg: L'introducziun dal rumantsch grischun è succedida a moda democratica.

Il 2003 han 120 deputads – tuts elegids dal pievel – decidì in voluminus pachet da spargn. Ina mesira da quest pachet è stada d'edir en l'avegnir ils cudeschs da scola mo pli en rumantsch grischun. Gnanca in soli deputà ha protestà. Encunter autras mesiras han ins fatg opposiziun cun success. Singuls puncts dal pachet da spargn ha il cussegl grond midà u stritgà. Il deputà *Heinrich Berther* ha prendì posiziun tar ina mesira

da spargn pertutgant las scolas medias. Pertge n'ha el betg gi il curaschi da s'exprimer tar la mesira da spargn en connex cun ils meds d'instrucziun?

Oz stat Berther a la testa da «Pro Idioms» en Surselva e pretenda ch'el n'haja avant otns onns betg realisà tge consequenzas che la decisiun dals meds d'instrucziun haja gi. Quai è remargabel, pertge dus da ses collegas en il cussegl grond avevan ditg cler e net tge che capitia. *Corsin Farrer* e *Robert Giacometti* han tegnì plets ch'ins pudess oz numnar visiunarics. Ils dus deputads han prognostitgà ch'i vegnia a duvra blera pazienza d'introducì il rumantsch grischun. Els han ditg ch'ins vegnia a stuair prender resguard sin la situaziun individuala da mintga regiun e ch'ins vegnia a curta vista ad impunder dapli daners e pir a lunga vista a savair spargnar.

Ils plets dals dus deputads san ins leger sin la pagina d'internet dal chantun en il protocol dal cussegl grond dals 25 d'avust 2003 sin pagina 238. Sch'ins legia ils votums da Farrer e Giacometti san ins mo esser stut quant bain ch'ils

dus deputads han giuditgà gia lura la situaziun e quant bain ch'ils 118 auters deputads han pudì esser infurmads, sch'els han vulì.

Tranter il 2005 ed il 2008 han 39 vischnancas votà davart l'introducziun dal rumantsch grischun en scola. Gnanca ina solia vischnanca ha ditg «na» – il cuntrari: 27 vischnancas han introduci il rumantsch grischun cun majoritads sorprendentas da pli che 85 pertschient. Ils idiomists pretendan uss che questas vischnancas hajan decidì uschia mo pervi dal squitsch dal chantun. È quai propi vair? U sa tracti simplamain d'ina pretaisa ord l'aria?

Tgi che observa las votaziuns federalas sa ch'ins na po betg cumprar il pievel svizzer. Er en il Grischun na lascha il votant betg cumandar la regenza tge ch'el ha da decider. Ed uschia èsi era sin champ communal, nua ch'il burgais decida a moda bainponderada tge ch'è bun per sia vischnanca. Fin oz han 39 vischnancas decidì ch'il rumantsch grischun è la via da la sauna raschun per lur scolas. Era Cuira e Glion èn sa decidids per la nova lingua da scrittira en

lur scolas bilinguas. La dumonda è uss: Tge vulan ils votants en las autras vischnancas rumantschas? Bleras vischnancas sajan cunter l'introducziun, scriva «Pro Idioms» sin sia pagina d'internet. Ina legitimaziun democratica per ina tala pretensiun n'exista betg. Pertge na pretendan ils idiomists betg simplamain ch'ins voteschia davart il rumantsch grischun en las vischnancas restantas? Teman els ch'anc plirs lieus ditgian «gea»?

Pli baud na devi betg cudeschs da scola per mintga rom e mo mintga quatter tempras creavan ins novs meds d'instrucziun. Ozendi han ins per mintga rom almain in cudesch, savens anc plirs carnets u figls da lavur e per il scolast in ordinatur accompagnant. Da stgaffir in tal med d'instrucziun per ina solia classa e per in sulet rom custa plirs tschients milli francs – anc senza ils custs da stampa. Sco bab u mamma giavischan ins che l'uffant possia emprendre cun meds actuals ed attractivs e betg cun cudeschs d'avant ventg onns. Da metter a disposiziun meds per tuttas classas, tuts roms en quatter u tschintg idioms custass summas enormas.

Malgrà tutta charezza ed amur per l'agen idiom pudess quest argument manavel persvader er in bel quantum da votants en la Lumnezia, en la Cadi ed en l'Engiadina Bassa. En las vischnancas da l'Engiadina Ota, nua ch'i dat bler dapli abitants da lingua tudestga che da lingua rumantscha, crudass la decisiun forsa era «pro rumantsch grischun» – malgrà che questa regiun è la tgina dal moviment «Pro Idioms».

Nus essan oz var 60 000 Rumantschs e scrivain tschintg idioms. Quai vul dir: sin 12 000 Rumantschs vegn mintgamai in lingua da scrittira cun tut sia infrastruttura da vocabularis, grammatikas e cudeschs da scola. Persunas da lingua materna tudestga datti radund 90 milliuns. Sche ils Tudestgs avessan la medema spessegia d'idioms sco nus Rumantschs, dessi 7500 linguas da scrittira tudestgas. La cumparegliaziun para abstrusa – betg perquai che tants idioms muntassan ina babilonia nunpussavla en l'intschess tudestg, mabain perquai che quest simpel quint musa: Nus Rumantschs vivin en in luxus stravagant e strusch pli finanziabel cun noss bels idioms.